

DÖNÜŞÜMCÜ BİR LİDER OLARAK TURGUT ÖZAL

Resul İZMİRLİ

Prof. Dr., Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, İSTANBUL,
resul.izmirli@yeniuyuzil.edu.tr

Ramazan GÖKBUNAR

Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Uncubozköy Yerleşkesi-MANİSA, rambunar@gmail.com

Buğra ÖZER

Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uncubozköy Yerleşkesi-MANİSA,
bugraozer@gmail.com

ÖZET: Turgut Özal, yaptıklarıyla, aldığı risklerle Türk siyasal yaşamında görülmedik düzeyde geleceğe odaklanmış ve Türkiye'yi 21. yüzyılın lider ülkeleri arasına katmayı tutku haline dönüştürmüştür; Türkiye'nin özgürleşmesi, demokratikleşmesi ve sivilleşmesi yönünde yapısal dönüşümler gerçekleştirirken açık ekonomi ve açık toplumu inşa konusunda geniş bir vizyonu olan, sıra dışı, kendisini milletin hizmetkârı olarak gören son derece tutkulu bir dönüşümcü liderdir. Türkiye'nin geleceğini görebilmek için Özal'ın yaptıklarını ve yapamadıklarını iyi anlamak gerekiyor. Özal, "Çağ atıyoruz", "dünyanın model ülkesi" olduk, "21. asır Türklerin asrı olacaktır" şeklindeki mesajlarıyla Türk milletine müthiş bir güven duygusu, umut ve geleceğe yönelik iyimserlik aşılamıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin sorunlarını ve zamanın ruhunu doğru okuyan bir dönüşümcü lider olarak Özal incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Değişim, Dönüşümcü Lider, 21. Yüzyıl Türk Asrı

TURGUT ÖZAL AS A TRANSFORMATORY LEADER

ABSTRACT: Along with a visionary outlook on the future of the country with the risks taken by himself coupled with a passion to transform Turkey as one of the leading countries for the XXIth Century, Turgut Özal has been a passionate transformatory leader as a servant to his country devoted to the making of open economy and open society while undertaking structural reforms, democratization and empowerment of civilian initiatives. It becomes more than substantial to understand what and what not Özal has accomplished to be able to foresee the future of Turkey. Messages of Özal such as "We have surpassed into a new age" and "XXIth century shall be the century of Turks" along "Turkey: the model country" have boosted the confidence of millions of Turkish people with a sense of optimism for the future. This work shall elucidate and elaborate on the transformatory leader of Turgut Özal who has been able to do a perfect reading of the Zeitgeist and Turkey's problems.

Key Words: Turgut Özal, Transformatory Leader, 21st Century of Turks

JEL Classification: D72, O57, H83

1-GİRİŞ

Kökleri Anadolu'da vizyonu dünyada olan liderlerin lideri 8. Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'ın (13 Ekim 1927-17 Nisan 1993) kişiliği, düşünceleri ve icraatı, sadece politik alanda değil akademik alanlarda da yıllarca incelenip tartışılacak değerdedir.

Turgut Özal; Birand'a göre (1993) "tabuları yıkan", Ç. Altan'a göre (1993) "konformizme karşı çıkan", Özkök'e göre (1993) "ekonomik yaşamın elindeki kelepçeyi çözen ve en çok gizli hayranları olan", Akyol'a göre (1993) "Türkiye'yi az gelişmiş ülke kompleksinden kurtaran", Kohen'e göre (1993) "dış politikada büyük düşünmeyi öğreten", Uluengin'e göre (1993) "bir büyük devrimci", Çandar'a göre (1993) "İslam Rönesans'ı yaratmayı kafasına koymuş, bilgisayar delisi bir gelecek savaşçısı", Cemal'e göre (1993) "sıradan olmayan bir siyaset adamı", Barlas'a göre (1994) "protokol adamı değil, hizmet adamı", M. Altan'a göre (1993) "derin bir değişim" yaratan", Livaneli'ye göre (1993) "Türkiye'deki sağ, sol dengelerini birbirine karıştıran, kafası özgür" (Bknz.; Aktrn. Bozkurt, 2001:1), İzmirli'ye göre (2012) "milletin etrafında kenetlendiği, samimi, bizden" yeni Türkiye'nin mimarı olan bir liderdir.

Özal, Türkiye'de bir döneme damgasını vuran, büyük bir dönüşüm hareketini gerçekleştiren siyaset ve devlet adamı olup Türk siyasetine farklı bir çizgi getirmiş, Türk toplumunu sürekli yeni kavramlarla tanıştırmıştır. 1980 öncesini "Özal Öncesi Dönem", 1980 sonrasında ise "Özal Sonrası Dönem" olarak adlandırmak; O'nun bu değişimi daha doğrusu bir "zihniyet değişimini" başarabildiğinin açık bir kanıtıdır (Aktan, 1999:461).

Özal, 1980 öncesinde "yokluklar ülkesi" olarak nitelendirilen Türkiye'de piyasa ekonomisine geçerek ve sosyo-ekonomik alanda birçok tabuyu yıkarak büyük bir dönüşümü gerçekleştirdi. Özal, demokrasi-İslam sentezini inandırıcı biçimde temsil ederek "vizyon" tartışmalarıyla sürekli "İlk"leri ülkenin gündeme getirdi. Özal'ın yıllar Türkiye için önemli bir dönüm noktası olup, o döneme kadar ifade edilmemiş olan, yapılmayan, hatta yapılmasına kimsenin cesaret edemediği uygulamalar hayata geçirildi. Özal sadece Türkiye değil dünya politikasında da ağırlıklı konumlarda bulundu. Dolayısıyla Türkiye'nin 1980'den bu yana yaşadığı kapsamlı değişimi Özal'dan bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Türkiye'de Özal'ın baş aktörü olduğu yıllar, dünyanın ekonomik olarak yeniden yapılandığı bir dönemdir. Bu dönemde, her türlü kaynak dağılımında var olan devlet-piyasa dengesi, piyasa lehine kaydı; ulus ötesi, uluslararası gibi kavramlar siyasi-ekonomik literatüre girmeye başladı. Özal, Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak dünyadaki küreselleşme sürecinin dışında kalmadı (Gökmen, 1993:12-14). Özal, geleceği okuyup geleceğin çözümlerini bugünden üretmeye çalışmıştır. Nitekim Doğu Almanya'ya

Batı'dan ayıran Berlin Duvarı'nın yıkılacağını da önceden görüp Türkiye'nin dışı açılmasını ve dünyanın gerisinde kalmaması için gerekli reformların yapılmasını planlamıştır (Çelebi, 2013:175).

Özal, statükoyu değiştirmeye çalışan bir reformcuydu. Öyle ki daha 1971'de Türk Parasını Koruma Mevzuatı'nı kaldırıp, değiştirmeyi düşünüyordu. Bu bağlamda 1983'de yapılan ilk seçimlere yol alırken Özal, "Bizler oy kaybetmek kaygısıyla hareket etmiyoruz. Bilakis inancımız odur ki ciddi olan herhangi bir hükümet, ülkenin menfaatine olduğuna dair en iyi politikaları popülist endişelere düşmeden gerçekleştirmelidir" (Review, 83: 9). değerlendirmesinde bulunuyordu. 29 Aralık 1983'de Özal'ın yaptığı en önemli iş, döviz bulundurmaya suç sayan bu mevzuatı değiştirmek oldu. Özal, 1984'te Türk parasını konvertibl yapınca pek çok kişi Türkiye ekonomisinin batacağını, herkesin dövize saldırıp Merkez Bankası'nda döviz bulunamayacağını ileri sürüyordu. Oysa döviz ve TL ile birlikte altın ithali ve ihracı serbest bırakılınca, Türkiye gerilemedi aksine ekonomi hızla gelişmeye başladı. Uzun yıllar kimsenin cesaret edemediği bir değişiklik olan bu karar, Türkiye'nin dünyayla bütünleşmesinin anahtarı oldu ve bütün ekonomik reformların temelini oluşturdu; Türk insanının düşünce yapısını değiştirerek dünya standartlarında çağdaş bir yaşam kalitesini aramaya özendirdi (Çelebi, 2013:150).

Açık ve kendine güvenen tavrı ile Özal, 'ekonomik olarak güçlü olan bir ülke siyasi anlamda güçlü olacaktır' sloganıyla yola çıkmış ve ülke ekonomisinin doğru bir yola oturtulmasının Türkiye'nin uluslararası prestijinin yeniden yükselmeye başlamasına imkân tanyacağını sürekli vurgulamıştır (Review, 83: 9). Özal, "Millet devlet için değil, devlet millet için vardır" anlayışıyla gerek başkanlığı gerekse cumhurbaşkanlığında Türk siyasi hayatına alışılmadık bir küresel çizgi getirmiştir. Özal millet ve devleti birbirine kucaklaştırdı, barıştırdı, buluşturdu, bütünleştirdi. Yepyeni, kavgasız Türkiye'yi ileri ve modern bir ülke haline getirecek bir siyasi ortam oluşturdu. "Vizyon", "Transformasyon Kavramı İçinde Toplumun Sunulan Değişim", "Ezberleri Bozma", "Dünya İle Rekabet Etme", "İhracatçı Ülke Olma", "Serbest Piyasa Ekonomisi", "Hür Teşebbüs", "Hür Düşünce", "Çağ Atlama", "Bürokrasinin Azaltılması", "Milletin Zenginliği Sonucu Devletin Zenginliği", "Orta Direnin Güçlendirilmesi", "Dışa Dönük- Hesaplı Riske Giren Aktif Dış Politika", "Adriyatik'ten Çin'e Kadar Türk Dünyasının Varlığı", "Hem Siyasette Hem De Ekonomide Demokrasi ve Rekabetçi Düşüncenin Varlığı", "İçe Dönük Türkiye ve Türkiye İnsanı Dışa Dönük Türkiye ve Türkiye İnsanına" vb. kavramlar onun döneminin temel mantaliterleri olmuştur.

Özal 1980 sonrasında tabuların yıkılmasının, statükonun kırılmasının, popülist baba devlet anlayışlarının sorgulanmasının, herkesin kendisine güvenmesinin şart olduğunu yerleştirmeye çalıştı. Özal'ı bir işaretle anlatmak gerekirse o da iki elini havada birleştirerek verdiği selamdır. Uç görüşleri barıştırmayı gösterdiği bu selamla, ayrılıkları aşgariye indirmeyi amaçlamıştır.

Türkiye sevdasını dudaklarında değil, kalbinde yaşatan Özal'daki yetenek ve özellikler O'na milletinin bağlılığını, dünyanın ise hayranlığını sağlamıştır (Tuncer, 1987:3). Özal sadece temel sorunlarda ekonomide değil siyasette de büyük reformlar gerçekleştirerek siyaseti normalleştirmiştir. Yıllarca komünizm, faşizm, irtica gibi korkular yaşatılmış toplumda ceza kanunundaki 141, 142, 163 gibi tabular yok edilmiş, sağ ile solun kavga etmeden karşılıklı münakaşa ediyor hale gelmesi sağlanmıştır (Barlas, 1994:7). Yine 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı tanınması ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun yapılması da bu çerçevede önemli gelişmelerdir. Mevlana ve Yunus Emre gibi Türk-İslam büyüklerinin uluslararası boyutlarda anılmasını sağlayan Özal, televizyonda açikoturum yöneten, Mevlana törenlerine giden ilk Cumhurbaşkanı'dı.

II-21.YÜZYILA DOĞRU ÖZAL'IN DEĞİŞİM MODELİ

1970'li yılların sonunda Türkiye'nin büyük bir enerji bunalımı yaşamaması ekonomik darboğaza neden oluyordu. Türkiye'nin kapalı bir ekonomi oluşu, sorunu daha da ağırlaştırıyor, ekonomiyi kendi içinde çöküntüye doğru sürüklüyordu. Enerji olmadığı için üretim yapılamıyor; üretim yapılamadığı ve kapasiteler düşük olduğu için maliyetler artıyor, kayıplar oluyordu. Mazot, fueloil bulunamıyor, iki litre benzin almak için gece yarısı kalkıp, benzin istasyonlarında kuyruğa giriliyordu (Ulusal Enerji Forumu, 2008: 78). O günlerle ilgili yabancı basında çıkan aşağıdaki bazı haberler de bu durumu daha açık göstermektedir (Başbakanlık, 1987: 3, 15, 17, 18, 21): Le Nouvel Observateur (23 Mayıs 1977) "Türkiye, tepe-taklak", Kathimerine (22 Şubat 1979) "Türkiye Ekonomik Çıkmazda", The Baltimore Sun (15 Mart 1979) "Avrupa'nın Hasta Adamı", The Economist (17 Mart 1979) "Yine Avrupa'nın Hasta Adamı", The Baltimore Sun (25 Temmuz 1979) "Türkiye, yokluklar ve yüksek enflasyondan bir türlü kurtulamıyor", The Business Week (23-28 Ocak 1980) "Türkiye: Maddi çöküşe yakın bir ekonomi"...

Fergus Bordewich, Reader's Digest (Eylül 1987), "Turgut Özal'ın Kapitalist İhlali" adlı makalesinde Türkiye'nin 1970'li yılların son dönemlerinde dışarıdan görünümünü şöyle özetlemektedir (Başbakanlık, 1987: 215): "Turgut Özal olağandışı bir ihtilalcidir...Özal 1979 sonlarında Türkiye'nin önde gelen ekonomi planlamacılarından biri olarak iş başına geldiğinde ülkesi iflas etmişti. Kredi sıralamasındaki yeri öylesine altlardaydı ki yabancı bankalar, hükümetin 140.000 dolar gibi çok ufak miktardaki kredi isteklerini bile geri çeviriyorlar ve petrol tankerleri peşin ödeme yapılmadan yüklerini boşaltmayı reddediyorlardı. En az % 20 oranında işsizlik vardı. Enflasyon % 100'den fazlaydı. Fabrikalar işlemiyordu. Daha da kötüsü ülke neredeyse iç savaşa sürükleniyordu. Ülkenin önde gelen iş adamlarından Sakip Sabancı 'Hiç kimse yatırımdan bahsetmiyordu', 'Düşündüğüm tek şey hayatta kalmak ve bir sonraki haftaya ulaşmaktı' diyor".

Özal dünyadaki büyük değişimi ve bunun etkilerini şöyle ifade etmiştir (Özal, 1992:4): "1980'li yıllar bütün dünyada 'ortak bir kanaatler bütününden' yani, devletçi doktrinlerden, 'yeni bir bütüne' devletçilik karşıtı mücadeleye girildiği yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda kitleler çağının sona erdiği yıllardır. Mikro-enformatik ileri biyo-teknolojinin birleşmesi şeklinde ifade edeceğim teknolojik ihtilal, daha çok refah sağlayabilmek için kitlelerin büyük sanayi tesislerinde, şehirlerde yoğunlaşması gereğini ortadan kaldırmıştır. Kitleler çağının sonu anlamına gelen bu gelişme bir anlamda tekil insanı bir kere daha dünyanın merkezine oturtan, bağımsızlığını ifade eden gelişmedir. Bireye bağımsızlığının iadesi demek, kitleyi birey karşısında üstün kılan anlayışın, yani devleti bireyin karşısında üstün kılan anlayışın, ortadan kalkması demektir. Yeni görüşte güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir; güçlü devlet, harcamaları çok fakat iki yakası bir araya gelmeyen devlet değildir. Güçlü devlet, bir istihdam kapısı değildir, güçlü devlet, bir mabut veya baba değildir."

Özal başka bir konuşmasında dünyada yaşanan değişimle ilgili şunları söylemiştir (Er, 2003: 93-95): “Sanayi Devrimi yapıldığında ana güç enerjyidi. İnsanlık şimdi kitle gücünü değil, beyin gücünü aşmaya çalışıyor... Hizmet sektörleri, daha iyi eğitilmiş insan ister... Daha çok okuyabilen, daha çok araştırabilen, münakaşa edebilen kendine ayırabilecek vakti daha çok olan bir toplum geliyor. Bu, sanatın ağırlığının arttığı, müzelerin çoğaldığı, kültürün daha fazla pay aldığı bir toplum olacak...” demiştir.

Özal’a göre, “Batının 150-200 senede yaptığı değişmeyi, Türkiye’nin kısa bir zamanda sığdırmaya mecburiyeti vardır. Bu bakımdan değişim, bir nevi ‘reform’, ‘devrim’ mahiyetinde olmak zorundadır. Risk alarak kısa zamanda değişimi gerçekleştirmek gereklidir”.

Özal’a göre, Türk milleti geçmişteki gücünü yeniden yakalamalıydı. İlhan (1972) ve Meriç’in (1950) toplumun morali konusundaki: “Lisede Sophokles okuduk, klasik Türk musikisine sövmeyi, divan şiirini hor görmeyi, buna karşılık devletin yayınladığı kötü çevrilmiş Batı klasiklerine körü körüne hayranlık göstermeyi öğrendik, sanki Sinan, Leonardo’ dan önemsiz; Mevlana, Dante’den küçüktü. Nasrettin hocanın fıkraları La Fontaine’in masallarında bulunamazdı. İtri ise Bach’ın eline su dökemezdi. Aslında kültür emperyalizminin ilmiğini kendi elimizle boynumuza geçiriyorduk, Ulusal bileşim arama yerine hazır bileşimleri aktarmak hastalığımızı tepmişti (İlhan, 1972: 109-117, 120)”. “Ne Batıyı tanıyoruz, ne Doğuyu... En az tanıdığımızı kendimiz. Biz Müslümanlığından, Doğululuğundan, Türklüğünden utanan, tarihinden utanan, dilinden şursuz bir yığın haline geldik... (Koçak, 2014) “ şeklindeki görüşleri 1970’li yıllardaki Türk toplumunun genel durumunu ifade etmekteydi. Böyle bir ortamda Özal, Türk insanının moralini ve Batı dünyası karşısında kapıldığı aşağılık duygusunu silebilmek için çok gayret sarf etmiştir.

Türkiye 1980 sonrasında Özal’ın önderliğinde tercihini liberalizm ve serbest piyasa ekonomisi lehine kullandı. 1980-1990 döneminde iktisat politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında Özal baş aktördü, 1980’li yıllarda uyguladığı iktisat politikaları Reagan ve Thatcher hükümetlerinin uyguladığı politikalar ile benzerlik içermekteydi. Kısaca Reaganomics ve Thatcherizm’den sonra Türkiye’de Özalizm doğmuş oldu. 1980-1990 yılları arasında ülkemizde uygulanan liberalizm anlayışını Özalizm ya da Özal Liberalizmi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır (Aktan, 1988: 22-23).

Özal’a göre (Özal, 1994: 19): “Kalkınmada fertlerin seviyelerinin yükseltilmesini esas alan ve aslanan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zenginliğidir şeklindeki yeni görüşte hedef, insanın bizzat kendisidir. Tabiatıyla bu görüşte insana has ana hürriyetler ‘Evensel anlamda din ve vicdan hürriyeti’, ‘fikir ve fikri ifade etme ve düşünce hürriyeti’, ‘teşebbüs hürriyeti’ olacaktır”.

Özal, İzmir III. İktisat Kongresi’ndeki konuşmasıyla farklılığını iyice ortaya koymuştur. Kongre’deki konuşmasında çizdiği gelecek 10 yılın tablosu iktidara, nöbeti devralan politikacılara “ders kitabı” olacak niteliktedir. Özal, “II. Değişim Programı”nı en açık biçimiyle 2 Ekim 1992 günü İstanbul’da tertiplenen “İş Dünyası Vakfı” toplantısında, III. İzmir İktisat Kongresi’ndeki açıklamalarını genişleterek açıklamıştır. Özal, “II. Radikal Ekonomi Reformu” adını verdiği planı uygulayarak 2000’li yıllarda çağı yakalamayı hedefliyordu.

Özal, 1990’lı yıllardan itibaren tıkanan ekonominin yeniden canlanması için önerdiği II. Değişim Programı’nın hedefini Türkiye’nin 15 ileri batı ülkesinin arasına 10 yıl içinde katılması olarak belirtmiştir. Bu amaçla Özal’a göre aşağıdaki konularda doğru, kararlı, cesur politikalar uygulamak şarttır:

-“Kamu sektörü politika dışına çıkarılmalı, devletin ekonomik hayattaki müdahaleci rolü değişmeli; düzenleyici, teşvik edici ve çeşitli menfaatleri telif etmek suretiyle makro verimi artırıcı bir devlet yapısı belirlenmelidir. Ülkemizin birinci sınıf ülkeler arasına girebilmesinin temelinde demokrasiyle elele gelişen serbest pazar ekonomisi sistemi vardır. Dışa açılma politikamızdan asla taviz vermemeliyiz. ‘Bebek endüstriler’, sanayi, sanayi ve tarımda korumacılık gibi zaman zaman ortaya atılan ve duygusal kabul gören kolaycı yaklaşımlara itibar etmemeliyiz. Bunun Türkiye’nin geleceğini ipotek koymak demek olduğunu unutmamalıyız”.

-“KİT’ler derhal tasfiye edilmeli, özelleştirilmeli veya kiralanmalıdır. Yatırımlarını geri ödeyebilen elektrik santralleri, içme suyu, otoyollar, telekomünikasyon gibi altyapı hizmetleri özelleştirilmekten kaçınmamalıyız”.

-“İster Sosyal Sigorta Sistemi, ister Kamu İktisadi Teşebbüsleri, ister vergiler yoluyla olsun, devletin topladığı ve kullandığı kaynaklar milli gelirin yüzde 30’unu geçmemelidir. Sosyal sigorta sistemimiz devletin elinden çıkarılması gerekli ve sosyal güvenlik sistemimizin çok minimumda kalması gereklidir”.

-“Rekabete kapalı sanayinin gelişmesinin mümkün olmadığı gibi, rekabete kapalı eğitimin ve sağlık hizmetlerinin de gelişmesi mümkün değildir. Anayasa’da sadece Vakıf Üniversitelerine yer verilmiş, mutlaka özel üniversitelerinde yolu açılmalıdır. Devlet ancak standartları tespit etmek, eğitim kalitesini denetlemek ve eğitimi desteklemek görevini üstlenmelidir”.

-“Türkiye’de sağlık sorununun çözülmemiş olmasının nedeni, mevcut sağlık sistemimizin bürokratik mekanizmanın verimsizliğine teslim edilmiş olmasıdır. Sağlık sistemimizi eğitim de olduğu gibi devletin elinden çıkarıp halka mal etmeliyiz”.

-“Devletin esas fonksiyonu, ‘güvenlik’, ‘asayiş’, ‘adalet’, destekleme faaliyeti olmalıdır. Dolayısıyla devleti, güvenliği, adaleti insanlara eşit muameleyi sağlama gibi asli görevlerini layıkıyla yerine getirecek yapıya kavuşturmak için yapılan çalışmaları hızlandırmalıyız. Süratli ve doğru karar alabilen, anormal yükler altına sokulmamış bir adalet mekanizması toplum huzurunun teminatıdır. Hukuk ilmi ve teknolojisindeki tekâmülün hukuk düzenimize yansımaları sağlaması ve hukuk düzenimizin ihtiyaç ve şartlarına daha çabuk intibakını temin etmek için içtihat hukukunun daha da gelişmesi zaruridir. Yüksek mahkemelerimizin başta Anayasa olmak üzere yasalarımızla ilgili tekâmüle matuf yorumlar geliştirebilecekleri ortamı mutlaka oluşturmalıyız. Bürokratik karakteri ağır basan merkezîyetçi idari yapımız mutlaka ıslah edilmeli, mahalli idarelerin görevleri yeniden belirlenmeli, gelişen Türkiye’nin ihtiyaçlarını karşılayacak yapıya kavuşturulmalıdır”.

İş adamları “Özal zamanında Türkiye ekonomisinin gelişmesinde kendilerini adeta olayların içinde bulmuşlar”dır (Ulusal Enerji Forumu, 2008: 81). Özal, ülkenin müteşebbislerin çabaları, onların yapacağı eserlerin kalıcı olabilmesiyle kalkınacağına inanan bir insandı. Özal döneminde, hem diplomatların dış politika anlayışlarında bir değişim yaşanmış, hem de özel sektör

temsilcileri, işadamları gibi yeni aktörler diplomaside yer almaya başlamıştır. Özal'ın yaptığı en önemli yeniliklerden biri aslında ekonomi, ticaret ve yatırımları dış politika eylem araçları olarak kullanmak ve işadamlarından da uluslararası ilişkilerin aktörleri olarak yararlanmak olmuştur. Özal, "Türkiye'de işadamları ne kadar çok olursa Türkiye o kadar çabuk büyür, dış aemle ilişkileri o kadar iyi gelişir. Türk işadamlarının, Türk müteahhithlerinin yurtdışında yapacağı işler Türkiye'nin propagandasıdır" derdi. Özal, birçok işadamıyla temas halinde olup onları yurtdışına açılmaya, büyük projelere sahip çıkmaya teşvik edirdi (Tara, 2013: 38, 148, 163). Özal siyaset sahnesinde yer aldığı yıllarda, iş adamlarını etkilemede başarılı olmuştur. Türk iş adamlarına, dünyaya açılma cesareti vermiş, rekabetten korkmama gücü kazandırmış, 'vizyon' sahibi olmanın önemini benimsetmiştir. Özal, iş adamlarıyla yaptığı toplantılarda, dinlemeyi bilen, eleştirileri sinirlenmeden karşılayan, çözümleri tartışan, kararını hemen uygulamaya koyan yetenekli bir liderdi (Kıraç, 2004:330).

Özal'a göre, "21. asır yüksek teknoloji ve bilgi çağıdır. 21. yüzyılı şekillendirecek olan hizmet sektörünün daha kabiliyetli, daha bilgili insana ihtiyaç göstermesidir. Değişim, ferdin bizzat kendisinden başlayacaktır. Dolayısıyla bu değişimi yakalayabilmek için bundan böyle Türkiye'nin hedefi, binlerce insanın çalıştığı devasa tesisler değil, bilgi çağının arkasında kalmayacak insan yetiştirmek olmalıdır. Bu nedenle üç sahaya özel önem vermek zorundayız. Bunlar: eğitim, sağlık ve yüksek teknolojidir. Önümüzdeki on senede bütün gücümüzle yüklenebileceğimiz üç saha bunlar olmalıdır. Mevcut yüksek teknolojiyi mutlaka dışarıdan getirmeliyiz. Bulunan bir şeyi yeniden keşfetmeye lüzum yoktur ama keşfedilen şeylerin üzerinde ileriye gitmek imkânı vardır. Türkiye, bilgi çağına ancak bu yolla sıçrama yapabilecektir. Teknolojideki değişiklik o kadar hızlı ki, bunun teknolojik olarak yetiştirdiğimiz insan gücünün daha değişik tarzda eğitim almış olanına ihtiyacımız olacaktır. Bu adaptasyonu yapacak insan gücü yetiştirecek özel kurumlar gereklidir."

Özal'ın duyan herkesi heyecanlandıran ve yürekten inandığı "21. yüzyıl Türkiye'nin ve Türklerin asrı olacaktır" hayali vardı. Körfez Krizi ve birçok uluslararası olayda çekimsiz bir dış politika yerine, anında risk alarak bir anda Türkiye'yi Batı demokrasilerinin vitrineine çıkarmayı başararak güçlü bir Türkiye imajı çizmiştir.

Özal'ın, dünyanın alacağı yeni şekil, Orta Asya'nın kavuşacağı yeni harita ve Türkiye'nin bölgede oynayacağı rol ile ilgili bir vizyonu vardı. Özal, Sovyetler dağılmasından sonra ve Doğu-Batı anlaşmazlığının sona ermesiyle Türkiye'nin bölgede önemli bir rolü olduğu fark etti. Zaman zaman Adriyatik Denizi'nden Büyük Çin Seddi'ne kadar uzanan Türk nüfus bölgesinden söz etmesi dünyada büyük yankılar uyandırdı (Kozlu, 1994: 16-20).

Özal bu konuda bir konuşmasında şunları ifade etmiştir (Başbakanlık, 1989: 240): "Perestroika ne demek biliyor musunuz? Yeniden yapılanma. Yani komünist rejim sonunda anlamış ki bu şekilde gidemez. Batı ile rekabet edemez. Batı ile rekabet edebilmek için düzen değiştirmesi lazım. Yapısal bir değişiklik yapılması lazım. Türkiye bu değişikliğe bizim dönemimizde onlardan çok evvel başlamış ve çok evvel başarılı neticeler alınmıştır. Hakiki değişiklik Türkiye'dedir".

Özal, siyasal partileşme yapısına da yenilik getirmeye çalışmış ve bunu da başkanlık sisteminin, tabana yayılmış partileşme formuna dönüştürülmesi için uğraşmıştır. Özal'ın Türkiye'nin önünü açacak değişimlerinden en önemlisi 'Başkanlık Sistemi'dir. Özal'a göre, "Demokraside tek sistem Parlamenter sistem değildir. Eğer ülkede etnik olarak daha geniş tabanlı toplumlar yaşıyorsa, onlara başkanlık sistemi daha iyi uyar. Parlamenter sistem uygulanırsa bu toplumlarda seçimlerin kazanılmasında, hizmet yarısının dışındaki faktörler (etnik farklılıklar, din ve mezhep ayrılığı, hemşerilik ve bölgecilik vb.) ağırlık kazanıyor. Balkanlar veya Kafkasya'da bir gürültüsü olsa Türkiye'de aynı sesler duyuluyor. Türkiye bir Almanya gibi mütecanis toplumlu bir ülke değil. Bir büyük imparatorluğun her alanda bir nevi mirasçısı.. Şimdi hem nispi temsil hem parlamenter sistem varsa, ondan sonra ne koalisyonlar ne de istikrarsızlıklardan kurtuluruz ..." (Barlas, 1994:141).

Özal Güneydoğu'da çözümün, serbest düşünce ve diyalog olduğunu, Kürtçe'nin serbestleşmesi de bu bağlamda değerlendirmek gerektiğini ifade etmiştir. Özal serbest bir toplumdan yana olmuştur. O'na göre; "Tabuları, dokunulmaz denilen şeyleri yavaş yavaş dokunur hale getirmek lazım. Sorunları münakaşa etmekten korkmamak lazım."

Özal, tabular ortaya koyarak, yasaklayarak bir noktaya varmanın mümkün olmadığını, tabular altında bir ülkenin ezilmesinin, insanların düşüncelerinin bloke edilmesinin tehlikeli ve korkulacak bir konu olduğunu sürekli dile getirmiştir. Özal'a göre, "En önemli değişiklik, esas fikri sahada yapılmıştır, kafada, mantalitede yapılmıştır. Bugün, eline çantayı alıp, dünyanın her tarafında pazarlama yapan insanımız var... Müteahhithlerimiz dünyanın her tarafında Almanla da, Amerikalıyla da rekabet edebiliyor. Artık kendimize güvenimiz geldi. İnsanımızın 300 yıllık ezikliği bitti". Yine Özal (Özal, 1992b:28): "Uzun yıllar özlemine çektiğimiz muasır medeniyet seviyesine ulaşma artık bir hayal olmaktan çıkmıştır. Artık herkesin 'biz bunu başaracağız' diyebildiği yakın bir noktaya gelmiştir. Türk insanı artık eskiden olduğu gibi, 'Bu işi yapsa batılı yapar' kolaycılığında kurtulmuştur. Batılılarla her alanda yarış edebilir hale gelmiştir" (Özal, 1994:8): "Vaktiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun son 300 senede başına geldiği üzere: 'Niye biz geriyiz?', 'Niçin biz geri kaldık?' diye devamlı bir aşağılık duygusuna kapılmayız. Bunların hepsi silinecek, büyük kısmı silinmiştir. Şu anda bunu söyleyebilirim. Önümüze Allah bir kapı açmıştır. Büyük bir kapı. Bu büyük kapıdan da girmek mecburiyetindeyiz. Gitmezsek, böyle fırsatlar 300 senede, 400 senede bir gelir. Başka zaman da gelmez. Kaybettiğimiz zamanın da, bir daha geleceğini kimse garanti edemez." demiştir.

III- ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YENİDEN İNŞAASI

Özal'a göre çağı doğru okumak, Türk ekonomisini dünyadaki mukadder gelişmeleri göğüsleyebilecek donatıma kavuşturmak ve dünyanın gidişatına senkronize etmek demektir.

Ekonomiye dönük icraatçı politikaları ile iş bilen ve iş bitirici bir siyaset adamı/ iktisatçı başbakan imajı, Özal'ı dönemin siyasal liderinden ayıran belirgin bir özelliği idi.

Özal, 1983 yılında başbakan olduktan sonra uygulamaya başladığı ekonomik ve siyasal reformların temellerini Demirel Dönemi'nde fikir babalığı yaptığı 24 Ocak Kararlar ile atmıştır. Türkiye'yi derinden etkileyecek bu kararlar, aynı zamanda Özal'ın bürokrasi yıllarında politik geleceğinin kapılarını açmıştır (Gökmen, 1993: 53).

Özal'a göre, "24 Ocak 1980'de uygulanan program 1975 yılında uygulansaydı, alınması gereken tedbirler 24 Ocak kararlarına göre hem yumuşak hem çok çabuk gerçekleştirilebilecekti. Ama o dönemin koalisyon idareleri sosyal içerikli yasa yarışına girerek ekonomik çıkmaza yol açtılar".

1979 yılında Türkiye'nin ihracatı 2 milyar 260 milyon dolardı ve bunun yüzde 65'ini tarım ürünleri oluşturuyordu. Türkiye 1980 yılında, altyapısı ile gelişmesi çok kısıtlı, 150 senedir döviz darboğazı içinde olan, hizmet sektörü (bankacılık, turizm, telekomünikasyon) geri kalmış, her 10 senede bir borç erteleyen ve bir demokrasisi zedelenecek bir ülke durumundaydı. Yapılacak iş radikal tedbirler almak ve bunları kararlı olarak uzun süre uygulamak gerekmektedir. Ulaşılmak istenen hedeflerin başlıcaları şunlardı (Özal, 1993:5-9):

- 150 senelik döviz darboğazını çözmek,
- Sanayi mamullerinin ihracat içindeki payını yüzde 70'in üzerine çıkarmak,
- Modern ve ihracatı gücü yüksek bir sanayi oluşturmak,
- Modern bir altyapı sistemi kurmak,
- Turizmi hızlı geliştirmek,
- Şehirleşme meselelerini çözmek, toplu konutları artırmak,
- İthalat ve ihracatı serbestleştirmektir.

Bütün bu hedeflere 1990'lı yıllarda büyük ölçüde ulaşılmıştır. Özal'ın ifadesiyle: "Türkiye bugün etrafındaki vaktiyle kendisinden ileri görülen bütün ülkeleri büyük farkla geçmiştir. Vatandaşlar artık diğer ülkelerden bavullarla mal getirmiyor buna mukabil birçok Avrupa, Asya, Afrika ülkelerinden insanlar Türkiye'de alışveriş yapıyor. Yurdun her köşesinde elektrik, telefon, yol ulaşımı yenilenmiş, savunma sanayi kurulmuştur. Telefon almak için 15-20 yıl beklenildiği ortamdan, TV ve telekomünikasyon alanında birçok batı ülkesinden önüne geçilmiştir. Türk sanayinin rekabet gücü artmış, 4000'den fazla çeşitli sanayi mamulünü dünyanın her yerine ihraç eder hale gelinmiştir".

1980'li yıllarda, ekonomik büyümenin hızlandırılması, dış ticaret ve ödemeler bilançosu açıklarını azaltılması yönünde başarılı sonuçlar alınmıştır. 1984 yılı sonunda ihracat içindeki sanayi ürünlerinin payı yüzde 70'i aştı (1979'da bu oran % 20'ler düzeyindeydi). Vergi politikalarında önemli reformlar gerçekleştirildi, Türk maliyesinde neredeyse 20 yıl tartışılan KDV Kanunu, kararlı bir şekilde uygulamaya konuldu ve başarı sağlandı. İdarede kırtasiyecilik (*red-tape*) azaltıldı, yenilikçi işler yapıldı. Bu yenilikçi işlerin başında: "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Fonu", "Savunma Sanayi Fonu", "Sosyal Dayanışmayı Geliştirme Fonu- o dönemki halk ifadesiyle Fakir Fukara/Fak-Fuk Fon", "Savunma Sanayi Fonu", "Türkiye'yi Tanıtma Fonu", "Meslek ve Çıraklık Eğitimi Fonu", F-16 Projesi, radar, zırhlı mekanize araç, roket sanayi, ECSS telsizleri (Barlas, 1994:110), 850 bin toplu konut, otobüsler, devletin elektronik yayıncılıktaki monopolünün kaldırılması v.b. sayılabilir.

Yine Türkiye, tamamen Türk finansmanı, müteahhidi, mühendisi ve işçisiyle, hiçbir yardıma ihtiyaç duymadan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un toplam arazisine eşit büyüklükte bir araziye kapsamına alan dev bir GAP projesini, tek başına, rekor bir hızla gerçekleştirmeye başlamış; gövde hacmi 6 tane Keban ve 1 Karakaya Barajı'na eşit olan Atatürk Barajı, 4 yıl 2 ay 15 gün gibi, kısa bir sürede tamamlanmıştır (TBMM, 2011:11).

Özal, menkul kıymetler piyasasının gelişmesi için hayatımıza yeniden "borsa" kavramının girmesini sağlamıştır. 1986 yılında İstanbul'da faaliyete geçen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası da Türk finansal sistemine derinlik kazandıran ve sermaye piyasasına karşı 1982-1983 döneminde oluşan güvensizliği gideren önemli bir gelişmedir. Finansal sistemde liberalleşme çabalarının yanında, özellikle 1983 sonrası dışa açılma da ileri boyutlara ulaşılmıştır.

Özal döneminde 1986 yılında Türkiye'nin OECD Konseyi'ne başkanlık etmesi önemli bir gelişme olup, tam 25 yıl sonra Türkiye ekonomisiyle örnek ülke olarak 2012 yılında konsey başkanlığına tekrar aday olmuştur. Yine Özal, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasına öncülük etmiştir.

Özal, 1980-82 ve 1983-1987 yılları arasında gerçekleştirdiği icraatlarında özellikle o zamana kadar alışılmış olan popülist yaklaşımlara kesinlikle iltifat etmemiş, aksine geleneksel popülist uygulamalara sistematik bir biçimde karşı çıkarak alışılmamış ve şartı bir çizgi izlemiştir. Söz konusu dönemde (Türkkan, 1996:221-222): "Partizanlık en düşük düzeye indirgenmiş", "geçmiş dönemlerde genellikle geciktirilen ve en düşük seviyede tutulmaya çalışılan KİT zamları genellikle zamanında yapılmış", "siyasi prim yapma aracı olarak kullanılan işçi ücretleri zamları ve memur maaşı ayarlamaları enflasyonun gerisinde kalmış", "taban fiyatları uygulamaları siyasi prim yapma aracı olarak kullanılmamış", "devlet imkanları o zamana kadar görülmemiş ölçüde devletin asli, görevlerine yönelik olarak özellikle de altyapı yatırımları için kullanılmış", "merkezi idarenin bazı yetkileri yerel yönetimlere devredilmiş, bürokrasi ile mücadelede bazı somut adımlar atılmış", "korumacılık önemli ölçüde azaltılmış"tır.

Özal, 1988'de enflasyon yüzünden en ağır hücumlar varken faizi ve döviz kurunu serbest bırakmış, altın serbestleştirilmiş, daha sonra ithalat serbestleştirilmiştir. Bir paket yabancı sigara yüzünden insanlar mahkemelerde sürünmekten kurtulmuştur. Özal, 1989'da yerel seçim yenilgisi sonrası konvertibiliteye geçmekten çekinmemiştir. Hep kararlı olmuş, eleştiriler ve elverişsiz şartlar asla O'nu yıldırmamıştır (Er, 2003:4; Barlas, 1994:442).

1994 sonrası yaşanan enflasyon ve diğer toplumsal yükler, transformasyonları gerçekleştirmek için yapılan altyapı seferberliğinin, ihraç teşvikler sonucuydu. Kısaca değişimin bedeliydi (Barlas, 1994:65).

IV-ÖZAL'A GÖRE DEĞİŞİME DİRENERLER

Değişim, belirli koşullara altında bir durumdan bir başka duruma geçme olgusudur. Değişim, bilinen, alışlagelmiş rahatlıkla ve güven veren müesseselerin ve çalışma adetlerinin kaybedilmesi olduğundan kökleşmiş menfaatleri sarsar ve belirsizlik oluşturur (Kennedy,1995:418-421).

Küresel düzeydeki toplumun geçirmekte olduğu dönüşüm süreci, vizyon savaşlarına çok geniş bir coğrafi boyut getirdi. Ancak, gelecekte ulaşılmak istenen hedeflerin gerçeğe uygun düşlerini kurabilmek, herkesin başarabileceği bir iş değildir. Her insan, geleceğe yönelik düşlerini, etkinliklerini itici güç olarak kullanamaz. İşte bu noktada, girişimci ruhlu vizyon sahiplerinin karşısına, düşüncelerini toplumsal davranışların temel çıkış noktası yapabilmeleri konusunda ilk engel çıkar. Vizyon sahipleri var olan gerçekleri bir engel olarak görmezler ve vizyonsuz olanlar da kendi hazırladıkları kurgularla, geçerli gerçekleri kısıtlamaktan kurtulmayı başaramazlar (Looss,1995:7-8). 1980'li yıllarda başını Özal'ın çektiği, ama toplumda birçok kişinin aktif bir şekilde katıldığı vizyon arayışları, bir tür "vizyon savaşları"na başlatmıştır.

Özal değişimin zor bir iş olduğundan söz edip kimsenin risk almak istemediği genellikle çoğunun statükonun devamından yana olduğunu ifade etmiştir. Özal değişim yapmak için kesinlikle bir risk alma gereğinden bahsederdi. Özal'a göre, "Değişimin politik yükü üstlenilmeli; yoksa statükonun sürdürülmesi durumunda, hiçbir şekilde küçük bir sorun bile aşılamaz. Bir ekonomik yapıdaki en büyük sıkıntı, yapısal değişim programlarının uygulanmasındaki kararsızlıktır".

Özal'a göre (Özal,1993:8): "Artık ülkemizin çok nüfuslu gelişmeyen ülkeler arasına düşme ihtimali sifıra yakındır. Bu ihtimalde ancak yönetime gelen veya gelecek olanların çok büyük hata yapmalarına bağlıdır". "Türkiye'nin elde ettiği kazanımlar ters çevrilemez, değiştirilmesi, geriye dönüşü mümkün olmayan kazanımlardır."

Özal'a göre değişime direnen güçler, düşünce üretmeyen, daha doğrusu bağımsız düşünce kimliği olmayan statükoyu muhafaza eden politik işlerle uğraşıyorlardı. Zira tutucular günlük politika ve iktidar sahibi olmanın ötesinde stratejik konularla asla ilgilenmemektedirler..." (Barlas, 1994:117).

Özal'a göre değişime direnenler, "Kendi akıllarına güvenmeyen, başkalarına karşı kompleks duyan, başkalarının peşinden giden, eleştirilere kulak vermeyen kişilerdir. Artık statükocu kafalar değişmeliydi. 'İhracat yapalım dersiniz...' 'Türkiye'nin ihracat yapacak sanayii yok' derler... 1991 yılında, 'Fatih Sultan Mehmet şunu yaptı', 'Yavuz Sultan Selim şunu yaptı' diye geçmişle övünmekte, milliyetçilik değildir. Milliyetçilik toplumların o anda, kendi yaptıkları işlerle övünebilmektir. Sen dünyayla yarış edebilir misun? Yani başka ülkelerle yarış edecek adam var mı? Daha iyi ressam, sanatçı, tüccar, politikacı var mı? (Barlas, 1994:125).

Özal'ın yaşamında kendisini çok üzen ve etkileyen olaylardan birisi Cumhurbaşkanı iken devre dışı bırakılarak yetkilerinin kısıtlanması girişimidir. Bu nevi davranışların Türkiye'nin geleceğini ipotek altına aldığını, kendisini aştığını zaman zaman ifade etmiştir. Özal'ın potansiyelinden yararlanılmaması ülke için büyük kayıp olmuştur (Gürel,1994:157).

Herşeye rağmen Özal yaklaşık 3 yıl 5 ay 8 gün süren Cumhurbaşkanlığı döneminde de adeta ülkenin vizyonunu belirlemiştir. Demeçleriyle ortalığı altüst ettiği gibi yaşamının sonuna kadar etkileyici olmuştur.

Ancak 1980'li yılları vizyon savaşları ile geçiren Türkiye, 2000'li yıllara yaklaşırken 'hacat kapılarından geçmek bir yana borsa endeksi-faiz oranı-döviz kuru' gibi günlük göstergelerin içine sıkışıp kalmıştır. Yeni ufuklara yönelineceğine "Değişime Direnenler"le uğraşır ve "vizyon'dan vazgeçtik vazgeçtik... Kör olmayan adam arıyoruz!" diye tepki koyar hale gelmiştir (Kozlu,1994:312). 1980'li yıllarda önemli atılımlar yapılmasına karşılık Özal sonrasında yine popülist politikalar uygulanmaya devam edildi (Aktan, 1994:222). Popülist politikacıların kısır iç kavgaları ve vizyondan mahrum dar görüşleri 2000'li yıllara dönük iddialarını geciktirebileceği/geciktirdiği gibi, Türkiye Cumhuriyet tarihinin en zor bunalımına itilebilir/itti (Gürel, 1994:247).

Hem parçalı, kırılmalı ve kısa dönemli koalisyon hükümetlerinin varlığı gibi iç nedenler, hem de 1998-2001 yılları arasında dünyada yaşanan krizlerin de etkisiyle ekonomik, siyasal ve kültürel açılardan 1990'lı yıllar 'kayıp 10 yıl' olarak geçti. Bu kayıp yıllarda politik kuramsal yapı, kamu kaynaklarının özel çıkar gruplarına aktarıldığı rant arama ve dağıtma süreçlerine dönüştü. 24 Ocak 1980 kararları ile hedeflenen rekabetçi piyasa koşullarının oluşturulması, özelleştirme, ekonomik değişime uygun yasal ve bürokratik altyapı tasarımı, altyapı endüstrilerinin yeniden yapılandırılması gibi birçok hedef 2002 yılı sonuna kadar yeterince gerçekleştirilemediği gibi mevcut kuramsal yapı büyük bir ekonomik krize yol açtı.

Özallı yıllarda meydana gelen gelişmeler rastlantı sonucu oluşmamıştır. Onun vizyonunun bir parçasıydı. Nitekim, son yıllarda hem Özal hem de Özal'ın vizyonu ile en haşın bir şekilde mücadele edenler bile genellikle onun çizmiş olduğu manevra sahasının dışına çıkamamışlardır (Kozlu,1994:17).

V-ÖZAL HAKKINDA ÇEŞİTLİ DEĞERLENDİRMELER

Özgür düşünmeyi savunan Özal'ın vefatından sonra gerek dış gerekse iç basında çıkan yazılar onun bıraktığı izi daha anlamlı hâle getirmiştir. Özal'ın vefatının, Türkiye'ye olduğu kadar, Türk dünyası içinde önemli bir kayıp olduğu çok farklı kesimler tarafından sık sık vurgulanmıştır. Özal'ın karşısında olan birçok kişi, yönetim stiline yönelik tüm eleştirilerine rağmen Özal'ın olumlu yönlerini, olumsuz yönlerinden daha fazla vurgulamışlardır. Örneğin:

(i)-Dış basında yayımlanmış bazı gazete başlıkları:

Liberation (19.04.1993), "Turgut Özal: Modern Türkiye'nin Babasının Ölümü, ülkenin önünü açılan fırsatları ilk kavrayan devlet adamı öldü"; Newsweek (20.04.1993), "Türkiye Devrimci Ustasını Kaybetti"; The Wall Street Journal

(20.04.1993), “Modern Atatürk: Özal, bir ulusun konumunu sadece içte değil, uluslararası alanda değiştirme yeteneğine sahip önder liderlerden biriydi”; The Independent (18.04.1993), “Cumhurbaşkanı Özal, ülkesine Atatürk’ten sonra önemli reformları gerçekleştiren çok değerli ikinci lider olarak anılacak”; The Times, “Türkiye’yi sosyal ve ekonomik alanda büyük atılımlara yönlendiren Atatürk’ten sonra gelen etkili politikacıydı”; Stuttgarter Zeitung (19.04.1993), “Batılılar Özal’dan Övgüyle Bahsediyorlar”; Le Quotidien de Paris (22.04.1993), “21. Yüzyıl Türk Yüzyılı Olacak”; Le Quotidien De Paris (19.04.1993), “Turgut Özal: Pazarın Ekonomik Şampiyonu”; Suddeutsche Zeitung (19.04.1993), “Büyük Padişahın Halefi...Özal, Türkiye’yi kültürel açıdan İslam’a, ekonomik açıdan da Batıya açmak istiyordu”; La Repubblica (19.04.1993), “Türkiye, Özal’ın Ardından Ağlıyor”; The Pakistan Time (19.04.1993), “Bir Büyük Dostun Kaybı”; Corriere Della Sera (19.04.1993), “Türkiye’nin ‘yürekli kaptanı’ Cumhurbaşkanı Özal Öldü”; La Stampa (20.04.1993), “Türk Mucizesinin Babası Turgut Özal Öldü”; Avriani (20.04.1993), “Özal’ın Ardından Neden Bu Kadar Gözyaşı Döküyoruz”; Il Giornace (20.04.1993), “Türkiye Dengeci Cumhurbaşkanı Kaybetti: Özal’ın ölümü Türkiye için de kalp krizi”; Elefterotipia (20.04.1993), “Yeni Bir Osmanlı Kurdu”; Il Tempo (22.04.1993), “Türkiye’nin Atılımının Beyni Özal, Öldü”; Selides (24.04.1993), “Dünyayı Ayakta Tutan Devrildi”; Il Sole (24.04.1993), “Batı, Dost Özal’ı Yitirdi”; The Sun (27.04.1993), “Özal, Türkiye’yi Bir Bölgesel Güç Olarak Bıraktı”; Financial Times (19.04.1993), “Devrimlerini Atatürk’ün Mirasına Dayatan Kişi: Turgut Özal”; Le Figaro (19.04.1993), “Turgut Özal Batı Yanlısı Bir Reformcu: Türkiye’yi üç bölgesel Ortadoğu, Avrupa, Orta Asya-Kafkasya satranç masasına yerleştirmeyi başardı”; General Anzeigen (19.04.1993), “Özal İçin Karşıtları da Yas Tutuyor”; Kolner Stadt Anzeiger (19.04.1993), “Cumhurbaşkanı Özal’ın Ölümüyle Türkiye İçin Bir Dönem Kapandı”; Die Welt (19.03.1993), “Özal Türkiye’yi Güçlendirerek, Devrim Niteliğinde Reformlar Yaptı”; Journal du Dimanche (18.04.1993), “Türk Tontonu öldü”; Le Soir (18.04.1993), “Özal, Ülkesini Yeni Bir Japonya Haline Getirmek Hayalindeydi”; The Washington Post, “Batının Dostu Türkiye Cumhurbaşkanı Öldü”; The Sunday Telegraph (18.04.1993), “Türkiye’yi Tekrar Haritadaki Yerine Koyan Adam”; The Independent On Sunday (18.04.1993), “Türkiye’nin Açık ve Dobra Konuşan Adamı Aramızdan Ayrıldı”; Journal du Dimanche (18.04.1993), “Türk Tonton’u öldü”; The Observer (18.04.1993), “Türk’ün Thatcher’i İdi”; La Vanguardia (18.04.1993), “Özal Türkiye’nin bölgesel bir güç ve Asya ile Avrupa arasında köprü olmasını başardı. Türkiye, tarihinin büyük bir devlet adamını kaybetti... (Bknz. Aktrn.; Pakdemirli, 1993). Özal, sadece Türkiye’de değil, küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak, diğer ülkelerde de büyük bir boşluk bırakmıştır.

(ii)-İç basında 18 Nisan 1993’de yayımlanmış bazı gazete başlıkları:

Türkiye, “Seni Daima Rahmetle Anacağız”; Tercüman, “Bir Devrin Kalbi Durdu”; Hürriyet, “Elveda Özal”; Sabah, “Bir Işık Söndü; Milliyet, “Türkiye Sağolsun”; Cumhuriyet, “Özal Yaşamını Yitirdi”; Zaman, “Ve Bir Yıldız Kaydı”; Meydan, “Türk Milleti Baş Sağolsun”; Günaydın, “Başımız Sağolsun”; YeniAsır, “Elveda”...

(iii)-Özal’ın vizyonu ile ilgili farklı zamanlarda yapılan bazı değerlendirmeler şunlardır:

-Helko Flottav, Süddeutsche Zeitung (21 Şubat 1984), “Özal daha modern bir Türkiye’yi hedef alıyor” adlı makalesinde (Başbakanlık, 1987: 80): “Turgut Özal’ı Mozart’ın her yerde hazır ve nazır, kendisini vazgeçilmez yapan Figaro’su ile mukayese etmek belki anlamsız, ama tamamen yanlış da değil. Mühendislikten ekonomi uzmanlığına ve nihayet Başbakanlığa yükselen Özal, Davos’da seçkin sanayiciler önünde konuştuğundan hemen sonra Türk televizyonuna çıkıyor ve yarım saat süreyle övdüğü hükümetinin gece gündüz çalıştığını, ülkeyi modern bir hale getireceğini anlatıyor. Ertesi gün ise mahalli seçimlerdeki parti adaylarını desteklemek üzere Ankara’dan ayrılıyor. Türk gazetecilere göre yeni Başbakanı Ankara’da bulmak pek mümkün değil. Kendisi yeni yapıların açılışlarını yaparken, yardımcılar da Ankara’da bürokrasiyi düzeltme çalışmalarını sürdürüyorlar”.

-Paul B. Henze, The Christian Science Monitor (21 Şubat 1984), “Türk Lideri Ülkesinin ‘Orta Doğu’nun Japonyası Olmasını İstiyor...” adlı makalesinde (Başbakanlık, 1987: 82): “...Özal, müteahhitler için dünyanın daha ücra köşelerinde yeni pazarlar ve yeni alanlar açma imkanları ararken, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı’na (OECD) mensup ülkeler ve Arap dünyası ile de ekonomik ilişkilerini genişleterek Türkiye’yi ‘Orta Doğu’nun Japonyası’ yapmayı arzuladığını söylüyor”.

-Joyce R. Starr, The Baltimore Sun (12 Nisan 1985), “Turgut Özal-Dünyaya Geniş Açından Bakış” adlı makalesinde (Başbakanlık, 1987: 114): “Mesleği mühendislik, tecrübesiyle iktisatçı, tercihi ile ise bir politikacı. Üç yıl önce yeni bir siyasi parti kurarak ülkesinin tüm geleneksel yapısına meydan okuyan dindar bir kişi, kadere inanan iyi bir Müslüman”.

-Cengiz Çandar, 18 Nisan 1993 tarihli Sabah Gazetesi’nde, “Heyhat, beni yine yanıltmadı!” başlıklı yazısında: “Atatürk’ten bu yana Türkiye’nin yetiştirdiği tek dünya lideri, tek uluslararası, kalibrede devlet adamıdır. O, bu ülkenin ekonomik makus tarihini değiştirmiş Türkiye’yi dünya ekonomisine entegre etmenin yolunu açarak Türk ve İslam Dünyası’nın, Balkanların ‘Örnek ve Model Ülkesi’ haline getirmiştir. Batı dünyasında ve dönemimizin tek süper devleti Amerika’da ‘Türkiye’ adının ağırlığını ortaya koymuştur. On yıl önce Türkiye’nin haritadaki yerine bilmekte zorlanan Amerika halkı O’nu saygın bir isimle bilmekte ve saymakta Türkiye’ye sempati beslemektedirler...21. yüzyıla doğru dünya pazarlarında Türkiye’nin lokomotifliğini yapan işadamları O’nun aştığı kulvarlardan uluslararası piyasalara girdiler. Türk Dünyası’nın doğuşunu ilk kavrayan O’dur... Evrensel değerler ve özgürlükçü bir zihniyetle yetişen ve yarının Türkiye’sinin umudu olan ‘bilgisayar kuşağı’, 21. yüzyıla gereken yaşanan teknolojik devrime ayak uyduran günümüz gençliği onun eseridir... Türk tarihinde hiçbir kimse bu kadar geniş bir kesimin ‘buluşma merkezi’ olmadı.”

-Ertuğrul Özkök, 18 Nisan 1993 tarihli Hürriyet Gazetesi’ndeki “Elveda Büyük İhtilâlcî” başlıklı yazısında: “Türkiye artık bu büyük heyecanı, bu inanılmaz coşkununu, bu muhteşem azim ve muazzam inancı taşıyabileceğine iman ediyoruz.”

-Rauf Tamer, 22 Nisan 1993 tarihli Hürriyet Gazetesi’nde “Onu Uğurlarken” başlıklı yazısında: “... Dört eğilim birleşti Özal’ı yolcu etti, Güle güle Türkiye’nin sevdalısı, meğer sana alışmışız sana. Bakalım, hasretine de alışacak mıyız”.

-Altan Öymen, 18 Nisan 1993 tarihli Milliyet Gazetesi’nde “O’nu Arayacağız”, başlıklı yazısında: “... Kimsinen yadsıyamayacağı, bir gerçektir: Turgut Özal’ın ülkemize yaptığı hizmetler, tartışılan yanlarından çok ama çok daha fazladır. Türk ekonomisini dünya ekonomisinde kural haline gelen koşullara hızlı ayak uydurabilmesi, O’nun attığı cesaretle adımlarla mümkün olmuştur. Türkiye’nin bunu başka pek çok ülkeden önce yapmıştır. Türk girişimcilerinin uluslararası ekonomiye bugün ulaştığı aşamaların temelinde, Özal hükümetlerinin o zamanki politikaları vardır”.

-Osman Ulugay, 21 Nisan 1993 tarihli Sabah Gazetesi’nde “Özal’ın Mirası” başlıklı yazısında: “Turgut Özal, Türkiye’nin önündeki fırsatları belki en fazla önemseyen, bu fırsatların kaçırılması olasılığında en çok rahatsız olanlardan biriydi. Kendisinin Türkiye’nin gidişatını etkileme şansının azaldığını hissetmesinin onu hayattan koparan gizli nedenlerinden

birinin olup olmadığını herhalde hiç öğrenemeyeceğiz. Türkiye'nin sahip olduğu potansiyelden ne ölçüde yararlanabileceğini ise Özal'dan miras kalan 'büyük düşünme' bayrağının daha tutarlı biçimde daha ileri noktalara taşınıp taşınmamasını belirleyici Özal'ın büyük düşünce mirasına sahip çıkmadan Türkiye'nin önünde yeni ufuklar açmak yeni dönüşümleri geliştirmek kolay olmayacak”.

-Mehmet Altan, 23 Nisan 1993 Sabah Gazetesi'nde “Güle Güle Sevgili Cumhurbaşkanım” adlı yazısında: “...O bize kimliğimizi inkâr etmeden çağa ulaşabileceğimizi gösterdi. Bizim kendisine böylesine, şimdiden özleyecek kadar alışmamız bu yüzden. Bu da çok büyük bir devrim... Seçkinlerin, dindar olmayanların, sivil olmayanların halktan biri olmayan demokrat olmayanların, kısaca 'halka karşı devletin sahibi görünenlerin ülkesinde yeni bir iklim yarattı ve bu aşığı tuttu...' Özal kendi kaderimizi tanıyıp inkâr edemeyeceğimiz hatta sevebileceğimiz bir Türkiye'nin kapılarını zorladı. Dindar, demokrat, sivil, halktan biri olarak yeni bir anlayışı çizgiledi. Üstelik Türkiye'yi bilgi çağına taşıma isteğini sürekli vurguluyarak..”.

-Yılmaz Öztuna, 17 Nisan 1993 tarihli Türkiye Gazetesi'nde “Vefatından Sonra Türkiye'deki Bütün Piramit ve Dengelerin Alt Üst Olduğu Büyük Devlet Adamı...Özal'ı Anarken” başlıklı yazısında: “Özal ile çağdaş olan Reagan, onun muakkibi Bush ve Thatcher, nihayet Gorbaçov, 20. Asır dünya tarihinde karakteristik bir dönemin büyük temsilcileri olarak tarihe intikal ettiler. Bu dönem, Dünya tarihinin akışını değiştirdi. 21. asra yeni ufuklar açtı”.

-Mustafa Çalık, “Özal'ın Ardından Geleceğe Bakış” adlı yazısında: “Turgut Özal'ın kaybıyla birlikte değişim ve yenileşme hareketi, devlet katındaki en büyük dayanağından yoksun kalmıştır...Değişimin baş mimarı ve öncüsü öldü. Demokratik değişim ve yenileşme çıkışının cesur ihtilalcisi artık aramızda değil; ama değişim ve yenileşme iradesi yaşıyor” (Çalık, 1993: 22-24).

-Ertuğrul Özkök “Ben Neden Özalıcı Oldum?” adlı yazısında: “1983 seçimlerini kazanıp, başbakan olduktan sonra Almanya'ya ilk resmi ziyaretini yapmıştı. Almanya'dan Cezayir'e geçecekti. İşte o tarihi tabuyu, Cezayir'e giderken, uçakta kırdı. 1950'li yılların sonunda Cezayir bağımsızlık mücadelesi verirken, Türkiye, Birleşmiş Milletler'de Cezayir'i desteklememişti. Özal, uçakta gazetecilere şu sürpriz açıklamayı yaptı: 'Bu tarihi hata yüzünden Cezayir halkından özür diliyorum.' Kafamdaki Özal imajını değiştiren ilk olay bu olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir başbakanı, tarihinde ilk defa bir ülkeden özür diliyordu. Bu durum geleceğimizde olmayan hiç alışık olmadığımız bir şeydi...Tabi 83'den sonraki o ekonomik zihniyet, o ekonomik devrimler falan yavaş yavaş benim kafamda da bireye önem veren, bizim tamamen toplumcu bir kafa yapısından ve dolayısıyla kolektivitizmin bütün hastalıklarını barındıran kafa yapımızdan ilk defa bireyi ön plana çıkararak, bireysel özgürlükleri ön plana çıkararak kafa yapısına doğru götüren reformlardan sonra ben de Özalıcı oldum. Ve ölene kadar da Özalıcı kalacağım” (Yaşar, 2007:164-165).

-Erman Toroğlu'nun 29 Aralık 2014 Hürriyet Gazetesi'ndeki “Özal Öldü Maçı Oynamayın” başlıklı yazısı Türk toplumunun Özal'a duyduğu sevgiyi göstermesi açısından çok güzel bir örnektir. Yazıda: “...Tarih 17 Nisan 1993 Ankara'da Beşiktaş, Bursa Spor maçını yöneteceğim. Federasyon Başkanı Şenes Erzik telefonla Özal öldü, maçı oynamayın dedi. Futbolculara durumu anlattım, anons yapılacak bekleyin dedim. Çok merak ediyorum seyircinin tepkisi ne olacak diye, çünkü futbol taraftarı maçı izlemek ister. Cumhurbaşkanı ölmüş mü, sağ mı dinlemez. Ama o gün orada inanılmaz bir görüntü vardı. Anons yapıldı. Kimisi ağlıyordu, kimisi de başını öne eğmiş gidiyordu. Bir tek çatlak ses çıkmadı.”

-Resul İzmirli, 18 Nisan 2004 Türkiye Gazetesi'ndeki “Turgut Özal Unutulur mu?” başlıklı yazısında: “...Herkes gibi, o günlerde ben de; milletin etrafında kenetleneceği, demokrat kişilikli, gerçek anlamda laik, liberal ekonomiye inanan, Türkiye'yi dünyadaki değişim rüzgârından yararlanarak gelişmiş ülkeler safına başarıyla götürebilecek, samimi, bizden, cesur ve gayretli bir liderin özlemine çekmekteydim. Gün geldi, Türkiye yeniden demokratik bir baza oturmaya zorunda kaldı. İşte Özal'ın milletiyle kucaklaşması o günlerde gerçekleşti. En küçüğünden en büyüğüne bütün topluluk ve toplumların başarısının temelini teşkil eden olguyu keşfetmişti. Farklılıkların değerini bildi ve farklılıkların bir arada tutulmasıyla oluşan sinerjiyi kalkınmanın temel enerjisi haline getirdi ve bunu mükemmel bir şekilde becerdi. Kurduğu takımda her zaman dört eğilime (kapitalist, sosyalist, dindar, milliyetçi) eşit şekilde yer vermeye samimi olarak özen gösterdi. İşte bu, Türkiye'nin vites büyütmesinin ana sebebi oldu. O güne kadar birbirini boğazlamaya kadar işi götüren insanlar, kurduğu partinin şeffaf ve demokrat ortamında, enerjilerini, fikir ve projelerini tartışmaya yönlendirince, Türkiye adeta şahlandı. ...Düşüncelerinin ve uygulamalarının ülkenin muasır medeniyet seviyesini yakalama yolculuğuna halen ışık tuttuğuna inanıyorum.”

-Nevzat Yalçıntaş, Türkiye'yi Yükselten Yıllar Hatıralar (2012) kitabında (Yalçıntaş, 2012:698): “...O dönemde Türk Dünyası Kurultayı toplanmaya başlamış, çok geçmeden Türk Cumhuriyetleri'nden 10.000 öğrenci Türkiye'ye okumaya gelmişti. Bu arada Ahmet Yesevi'nin türbesi de Türkiye tarafından tamir edilerek kardeş Türk toplumları arasında güzel bir beraberlik meydana gelmişti. Dolayısıyla o dönemde bütün elle tutulur projeler bu işbirliği siyasetinin sağladığı yakınlık ortamında gerçekleşmiştir. Turgut Bey bu konuda cumhuriyetlerin liderlerini cesaretlendirirdi. Türk cumhuriyetlerin tamamında liderler Özal için çok güzel duygular besliyorlardı.”

-Rahim Er, Örsteki Ülke Türkiye (2003) adlı kitabında (Er, 2003:6-7): “...Devlet, din ve tarihle ilk defa onunla barıştı...birbiri ile alakasız insanlar onu sevmekte birleştiler. Sevgisi Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar yayıldı. Hasta değildi. Büyük bir enerji ile kültür imparatorluğu kuşağımızı bu kuşağın tabîi lideri olarak nakış nakış dokuyordu...Büyük hataları ve büyük hizmetleri oldu. Zira o, ismi Turgut Özal olan bir faniydi. Hizmetleri hatalarını kat kat geçti...”

-Ali Coşkun Biyografi adlı kitabında (Ulusal Enerji Forumu, 2008: 73, 119, 123-124): “...Ama yerenlerin de, övenlerin de kabul ettiği ve üzerinden hareket ettiği bir husus vardır: Turgut Özal'ın Türkiye'de radikal bir dönüşüm başlatmış olduğu ve Özal'dan sonra Türkiye'nin çok fazla değiştiği hususudur...Özal, eğer o yıllarda Türkiye'yi dünyaya açmasaydı şimdilerde bu rekabeti sağlayamazdık...Türkiye'de henüz 'internet' sözcüğü yokken, Türkiye'de bilgisayar bilinmezken Özal bilgi toplumundan bahsediyordu. O, çok ileri görüşlü bir insandı...Kalkınmanın ve rekabet gücünün ancak bugün 'inovasyon' denilen yeni buluşlar, teknolojik araştırmalar ve Ar-Ge çalışmalarıyla mümkün olabileceğini savunuyordu...”

-Kemal Derviş, Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi (2006) adlı kitabında (Derviş, Asker, Işık, 2006: 43): “...Turgut Özal'ı kişi olarak beğeniyordum ve Türkiye için gece gündüz çırpındığını görebiliyordum... Özal'ın özellikle ekonomiye bakışını bir ölçüde doğru buluyordum. Türkiye, mutlaka ihracata dönük bir büyüme modeliyle yola devam etmeliydi. Kronik döviz dar boğazından kurtulmalıydı. Ve bu yönde reformlar o dönemde yapıldı.” demektedir.

- Hikmet Özdemir (2014), Turgut Özal Biyografi adlı kitabında (Özdemir, 2014: 289): “9 Kasım 1989” günü Cumhurbaşkanlığı ant içme töreninde Özal, Atatürk'ün 'Ne mutlu Türk'üm diyene' sözüyle tamamladığı manifestosunu okumuştur. Yeni cumhurbaşkanının manifestosunun en başında kendi siyaset felsefesinde en önem verdiği üç temel yaklaşımın, düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti kavramlarının açıklanması yer almaktadır. Atatürk'ün içerik ve

siyaset kavramları bakımından hayli zengin ve titiz okumalarla kazanılmış yüksek entelektüel birikimini yansıtan muhteşem konuşmalarını ayrı tutarsak, özellikle üç temel hürriyetin ilk defa bir cumhurbaşkanı nutkunda yer alması ve bunların birer milli hedef olarak vurgulanması bizim siyasi tarihimizde yeni bir olgudur. Bu konuşma insan haklarına dayalı laik demokrasi ile temel hak ve özgürlüklerin eşit kullanımı ve her alanda değişim vurgusu açısından 'ilk' olarak kabul edilebilir" değerlendirmesinde bulunmaktadır.

-Ziya Öniş, "Turgut Özal ve Ekonomik Mirası" adlı çalışmasında (Öniş, 2004:113): "Ciddi anlamda Özal'ın Türkiye'deki ekonomi-politik süreçlere olan etkisinin güçlü ve olumlu bir boyutu bulunmaktaydı. Bu kapsamda 1980'lerde Özal'ın göstermiş olduğu liderlikteki süreklilik ülkenin kendisini bulmuş olduğu derin ekonomik krizi geride bırakmakta oldukça önemli rol oynamıştı. Bağlamda böylesine bir muazzam dönüşüm özünde de bu liderlik vardı."

-Özal döneminde gerçekleştirilen dönüşümlerin günümüze yansıyan sonuçlarını genel olarak şöyle toplamak mümkündür (Izmirli, 2012): "Memleketimizde çok büyük paradigma (zihinsel kalıp) değişimleri yaşıyoruz. Yıllar yılı horlanan ve adam yerine konulmayan 'Anadolu İnsanı' genlerinde tabii olarak var olan 'Hizmetkâr liderlik' vasfını uygulama imkânı buldukça kaynaklarımızı daha etkili ve verimli kullanmaya başladık. Anadolu içlerinden kopup gelen 'üretim hamlesi' ülkemizin dünya çapında yaşanan krizlerden az etkilenmesini sağlamıştır. Çünkü Anadolu'da Özal'dan sonra filizlenen ve O'nun gerek maddî ve gerekse manevî bakımdan desteklediği ve 'Orta Direk' tabir ettiği şirketler, üzerlerindeki yıllarca biriktirilen ölü toprağından kurtulunca ülke ekonomisi krize dayanıklı bir yapıya kavuştu. Bu şirketlere yıllar süren gayretlerle 'İhracat'ı öğreten, Türk Lirasını konvertibl hale getirerek onları dünyaya açan politikaların mimarı Özal'dan sonra, bu politikaları uygulamada gerçekten büyük başarılar gösteren AK Parti hükümetleri ülkemizi gerçek anlamda küresel ekonominin itibarlı bir üyesi haline getirdiler. Özel sektörde yaşanan bu başarıların kamu sektöründe de aynen yakalanması çok enteresan bir durumdur. Mesela Merkez Bankası Anadolu çocuklarının elinde dünyanın tecrübesinden yararlanmak istenilen bir kuruluşu konumundadır. Birçok hava yolu şirketleri iflas etmek durumunda kalırken Türk Havayolları'nın gösterdiği performans dillere destandır. TOKİ'de ulaşılan sonuçlar bütün dünyayı bu arada bizim kuşağı da şaşkına çevirmiştir. 1980'li yıllarda ülkenin beş yüz bin olan konut açığının kapatılmasının mümkün olamayacağı paradigması çoktan kafalardan silinmiştir".

VI-SONUÇ

Özal'ın vefatı ile özellikle bir kesim tarafından ona karşıyım, alışamadım şeklinde duyulan tepki ile Türkiye'nin görmezlikten gelinen esaslı yapısal boyutlu, siyasal ve toplumsal açmazları tartışılmaya başlanmış ve Özal döneminde yapılan yapısal değişimlerin yan sonuçları çeşitli açılardan eleştirilebilir. Fakat başta ekonomik alanda olmak üzere Türkiye'nin geleceği açısından bu değişimlerin doğru yönde yapıldığı konusunda hiç bir şüphe yoktur.

Özal'ın yaşama bakışı, "Halka hizmet Hakka hizmettir" ilkesiyle halkla birlikte sorunları çözmeye, yaşam kalitesini yükseltmeye yönelikti. Kararlıydı fakat inatçı değildi, müzakere sürecinde iyi dinlerdi, hoşgörülü ve uzlaşmaya açıktı (Çelebi, 2013: 25, 122). Özal, toplumun bütün kesimlerini kucaklayarak ülkemize hoşgörü ve uzlaşma kültürünü kazandırdı. O Türkiye'nin 1980'li yıllarda yaşadığı ekonomi, altyapı ve zihniyet değişiklikleri, toplum dinamiklerini politik yapıların önüne geçirdi. Yaşamının son yıllarında yalnız kalmışsa da Özal, ülkenin geleceğine dönük konularda asla susmayıp adeta toplumun yönlendiricisi olmuştur. Özal'ın gelişmiş ülkelerle birlikte 21. yüzyılı yakalamaya dönük çabaları, tahminlerin ötesinde toplumdan büyük bir ilgi görmüştür. Başlattığı değişim hareketinin ölümünden sonra bile tartışmaların ardı arkası kesilmeyeceği, Ankara ve İstanbul'da düzenlenen cenaze merasimlerinde ortaya çıkmıştır. Vefatından sonra aslında hiç de yalnız olmadığı milyonlarca insanın kalbinde yaşadığı görülmüştür.

Ayrıca Türk milleti, Özal'ı doğru anladığını, Cumhuriyet tarihinin en görkemli kitle gösterisi olan Ankara ve İstanbul'daki cenaze törenlerinde, O'nu, 'üç slogan'la uğurlarken ortaya koydu: 'Demokrat Cumhurbaşkanı'; 'Dindar Cumhurbaşkanı'; 'Sivil Cumhurbaşkanı'... Bu 'üçleme', aslında Türkiye'nin kendi kimliğiyle Avrupa Birliği içinde yer alabilmesinin parolası gibi hâlâ geçerlidir (Çandar, 2002). Özal'ın dediği gibi, "Değişen dünyaya ve gelişen yeni döneme özgü adımları mutlaka sürdürmeliyiz. Türk insanı, Türkiye'yi dünyayla birlikte düşünmeli yani büyük düşünerek aklını Edirne'den Ardahan'a hapsedmemelidir. 'Ciddi hatalar yapmazsak, 21. yüzyıl Türklerin ve Türkiye'nin yüzyılı olacaktır'... 'Yokluk yılları geride kaldı. Şimdi herkes, '21. Asrı nasıl Türk asrı yaparım? diye düşünmeli'... Türkiye, karar verince başarabiliyor. Kararlı olursak her şeyi yapabiliriz".

Son olarak Özal'ın kendisine yapılan suikast sonrasında yaptığı konuşmasındaki sözleri geleceğin yeni fikirlerini geliştirecek liderlere mesaj yüklüdür: "Biz bu ülkenin havasıyla, suyuyla bu topraklarda büyüdük. Havasını teneffüs ettik, okullarında okuduk. Bu ülkeye karşı borcumuz var. Hizmet için siyasete girdik, çok sıkıntı çektik ve çekeceğiz. Siyasetçinin bir bayramlık bir de idamlık göleği vardır. Biz rahatı seçmedik, ülkeye hizmeti seçtik."

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun C. (1999), "Turgut Özal: Liberal Reformist Miydi?", Yeni Türkiye, 99/25.

AKTAN, Coşkun C. (1993), "Siyaset, Devleti Yozlaştırma Sanatı Olmaktan Çıkarılmalı", Sabah Gazetesi, 30 Kasım 1993.

AKTAN, Coşkun C. (1988), "Reaganomics, Thatcherism ve Özal Ekonomisi", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ekim.

AKYOL, Taha (1993), "Bir Radyum Söndü", Ne Dediler, (Der. M. Nuroğlu), İstanbul: Sebül Yay.

ALTAN, Mehmet (2012), Cami Kışla Parantezinde Türkiye, İstanbul: Hemen Kitap.

ALTAN, Mehmet (1993), "Güle Güle Sevgili Cumhurbaşkanım", Sabah Gazetesi, 23 Nisan 1993.

ALTAN, Çetin (1993), "Özal'ın Yaptığı Son Sürpriz", Sabah Gazetesi, 18 Nisan 1993.

- BARLAS, Mehmet (1994), Turgut Özal'ın Anıları, İstanbul: Sabah Kitapları.
- BARLAS, Mehmet (1993), "Vizyondan Vazgeçtik...Kör Olmayan Adam Arıyoruz!", Sabah Gazetesi, 27 Mayıs 1993.
- BARLAS, Mehmet (1993), Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi (1983-1993), İstanbul: Tempo Kitapları-2.
- BAŞBAKANLIK (1987), Dış Basında Türkiye 1977-1987, Ankara: Başbakanlık Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- BAŞBAKANLIK (1989), Başbakan Turgut Özal'ın TBMM Grup-MKYK ve Siyasi Konuşmaları (31.12.1998-31.10.1989), Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- BİRAND, M.A. (1993), "Eğer Uygur Bir Toplum Olsaydık Özal Kurtulurdu", Sabah Gazetesi, 19 Nisan 1993.
- BOZKURT, Veysel (2001), "Geleceğin Toplumu, Dönüşümcü Liderlik ve Turgut Özal", <veyselbozkurt.com/wp-content/.../01/Turgut-Özal-Güncelleştirilmiş.doc>, (27.08.2014).
- CEMAL, Hasan (1990), Özal Hikayesi, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- ÇALIK, Mustafa (1993), "Özal'ın Ardından Geleceğe Bakış", Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı:22, Bahar-93.
- ÇANDAR, Cengiz (1993), "Heyhat, Beni Yine Yanılmadı!", Sabah Gazetesi, 18 Nisan 1993.
- ÇANDAR, Cengiz (2002), "Bulunmaz Eşin", Yeni Şafak, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2002/nisan/18/ccandar.html>, (18.04.2002).
- ÇELEBİ, Işın (2013), Türkiye'nin Dönüşüm Yılları Yeniden Öğrenme Zamanı, İstanbul: ALFA Yayınları.
- ÇETİNER, Seynur (1995), "Karizmatik Liderin Politik Mirası Nasıl Paylaşılacak? Politikada Özal Rüzgarları Mı?", Nokta, 23-29 Nisan 1995.
- DERVİŞ, Kemal; ASKER, S.; İŞİK, Y. (2006), Kemal Derviş Anlatıyor: Krizden Çıkış ve Çağdaş Sosyal Demokrasi, İstanbul: Doğan Kitap.
- DONAT, Yavuz (1987), Özallı Yıllar 1983-1987, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- EP (1993), Yeni Bir Döneme Doğru: Özal Kime Ne Miras Bıraktı?, 25-Nisan-2 Mayıs 1993.
- ER, Rahim (2003), Örsteki Ülke Türkiye, İstanbul: BKY.
- GÖKMEN, Yavuz (1993), "Değişim Rüzgarları Eserken", Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi, İstanbul: Hürriyet Ofset AŞ. Tempo Yayınları.
- GÖKMEN, Yavuz (1992), Özal Sendromu, Ankara: V Yayınları.
- GÜRELİ, Nail (1994), Gerçek Tanık Korkut ÖZAL Anlatıyor, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- HAMMER, Michael; CHAMPY, James (1994), Değişim Mühendisliği, (Çev. Sinem GÜL), İstanbul: Sabah Kitapları.
- İLHAN, Attila (1972), Hangi Batı-Anılar ve Acılar, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İZMİRLİ, Resul (2004), "Turgut Özal Unutulur Mu?", Türkiye, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/resul-izmirli/202058.aspx>, (18.04.2004).
- İZMİRLİ, Resul (2012), "Rüzgâr Anadolu'dan Esiyor", Türkiye, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/resul-izmirli/525732.aspx>, (25.02.2012).
- KARDÜZ, Ali Rıza (1994), "Değişime Direnenler", Sabah Gazetesi, 4 Ocak 1994.
- KENNEDY, Paul (1995), Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken, (Çev. Fikret ÜÇCAN), Ankara:Türkiye İş Bankası Yay. No.:340/42.
- KIRAÇ, Can (2004), Anılar Olaylar, İstanbul: APA Yayıncılık.
- KOÇAK, Huzeyme Y. (2014), "Mankurtluk Külahı Üzerine", <http://www.tarihgazetesi.org/index.php/kitap/793-mankurtluk-kuelah>, (25.07.2014).
- KOHEN, S. (1993), "Alem Bizi Daha Büyük Görüyor, Milliyet'ten", Ne Dediler (Der. M. Nuroğlu), İstanbul: Sebil Yay.
- KOZLU, Cem (1994), Türkiye Mucizesi İçin.. Vizyon arayışları ve Asya Modelleri, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- LİVANELİ, Z. (1993), “Resmi İdeolojiye Karşı Çıkan Cumhurbaşkanı”, Sabah Gazetesi, 19 Nisan 1993.
- LOOSS, Wolfgang (1995), “Vizyonların Toplumsal Uygulamaya Geçirilmesi: Bir Yönetim Görevi”, Vizyon Yönetimi, Ullrich Solmann, Roderich Heinze, İstanbul: Evrim Yayınları.
- MIDDLE EAST REVIEW (1983), “Özal’s Pledges and Plans”, Middle East Review: The International Monthly News Magazine, 5, (5), 60:9.
- ÖNİŞ, Ziya (2004), “Turgut Ozal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective”, Middle Eastern Studies, Vol.40, No.4, July 2004, pp.113 – 134.
- ÖYMEN, Altan (1993), “O’nu Arayacağız”, Milliyet Gazetesi, 18 Nisan 1993.
- ÖZAL, Turgut (1993), Değişim Belgeleri (1979-1992), İstanbul: Kazancı Matbaacılık.
- ÖZAL, Turgut (1992), Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı’ndaki Konuşmaları, Türkiye’de Gerçekleşen Büyük Değişim (İkinci Değişimin Hedefi 15 İleri Batı Ülkesinin Arasına Katılmak), 2 Ekim 1992, İstanbul-Conrad Otel, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut (1992), Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın III. İzmir İktisat Kongresi’ndeki Konuşmaları, 4 Haziran 1992.
- ÖZAL, Turgut (1992a), Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Marmara Kulübü Toplantısındaki Konuşmaları-Geleceğe Bakış-Değişim, (İstanbul- 16 Ekim 1992), The Marmara Otel Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut (1992b), Türkiye’nin Stratejik Öncelikleri, (İstanbul-5 Kasım 1991), The Marmara Otel, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut (1990), Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 2000’li Yıllara Doğru Konulu Konuşmaları, Bilgisayar Kongresi (İstanbul, 28 Mayıs 1990), Atatürk Merkezî, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ÖZAL, Turgut (1982), İzmir II. İzmir İktisat Kongresi’ndeki Konuşmaları, 7 Kasım 1981, İzmir.
- ÖZTUNA, Yılmaz (1994), “Özal’ı Anarken, Vefatından Sonra Bütün Piramit ve Dengelerin Alt Üst Olduğu Büyük Devlet Adamı”, Türkiye, 17 Nisan 1994.
- ÖZDEMİR, Hikmet (2014), Turgut Özal Biyografî, İstanbul: Doğan Kitap
- ÖZKÖK, Ertuğrul (1993), “Elveda Büyük İhtilalci”, Hürriyet Gazetesi, 18 Nisan 1993.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem (1993), Yabancı Basında Cumhurbaşkanı Özal’ın Ölümü, Ankara.
- TAMER, Rauf (1993), “O’nu Uğurlarken”, Hürriyet Gazetesi, 22 Nisan 1993.
- TARA, Şark (2013), Sınırların Ötesinde, İstanbul: Doğan Kitap.
- TBMM (2011), “On Sekizinci Dönem Altıncı Yasama Yılı I. Birleşim (1 Eylül 1991 Pazar), Cumhurbaşkanı Özal’ın Açılış Konuşması”, Tarihe Düşülen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – 2 (1 Eylül 1990 - 1 Ekim 2011), Ankara: TBMM Basımevi, Aralık 2011, < <http://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>>, (7.09.2014).
- TUNCER, Acar (1987), Turgut Özal Modern Türkiye’nin Mimarı, İzmir: Doğruluk Matbaası.
- TUNCER, Acar (1991), Özal Dönemi ve Çankaya Metodolojisi, İzmir: Doğruluk Matbaacılık.
- TOROĞLU, Erman (2012), “Özal Öldü Maçı Oynamayın”, Hürriyet, <<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22256506.asp>>, 29 Aralık 2012.
- TÜRKİYE GAZETESİ (1993), Turgut Özal İlavesi, 17 .04.1993.
- TÜRKKAN, Erdal (1996), Ekonomi ve Demokrasi, Ankara: Turhan Kitabevi
- ULUENGİN, H. (1993), “Artık Yazabilirim”, Hürriyet Gazetesi, 18 Nisan 1993.
- ULUGAY, Osman (1993), “Özal’ın Mirası”, Sabah Gazetesi, 21 Nisan 1993.
- ULUSAL ENERJİ FORUMU (2008), Ali Coşkun Biyografî, Sürdürülebilir Yaşam Ödülü-2008, İstanbul: UEF.
- URAS, Göngör (1993), Ekonomide Özallı Yıllar 1980-1990, İstanbul: AFA 21. Yüzyıl Doğru Dizisi.
- YALÇINTAŞ, Nevzat (2014), Türkiye’yi Yükselten Yıllar Hatıralar, İstanbul: İşaret Yayınları.

YAŞAR, Abdullah (2007), Yeter Söz Milletin, İstanbul: Popüler Yayıncılık.